

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์บอกเล่าเมืองสงขลาช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 – 2488) ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้า โดยนำเสนอตามลำดับดังนี้

1. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับประเทศไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 – 2488)
2. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์บอกเล่า

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับประเทศไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 – 2488)

ก่อนที่สงครามโลกครั้งที่ 2 จะเกิดขึ้น ได้มีเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างประเทศมหาอำนาจ 2 กลุ่ม กลุ่มแรก คือ ฝ่ายสัมพันธมิตร ได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส และสหภาพโซเวียต โดยมีสหรัฐอเมริกาเข้ามาสมทบภายหลัง กับกลุ่มหลัง คือ ฝ่ายอักษะ ได้แก่ เยอรมัน อิตาลี และญี่ปุ่น ทำให้วิกฤตทางการเมืองระหว่างประเทศทวีความรุนแรงในทวีปยุโรป เมื่อเยอรมันส่งกองทัพบุกโปแลนด์ ในวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2482 สงครามโลกครั้งที่ 2 จึงได้เกิดขึ้นในทวีปยุโรป

สำหรับแนวรบทางด้านทวีปเอเชีย เป็นการขยายอิทธิพลภายใต้การนำของญี่ปุ่น ได้ขยายอำนาจและอิทธิพลทางเศรษฐกิจและทางทหาร จนได้เกาะฟอร์โมซา เกาหลี และแมนจูเรีย ญี่ปุ่นได้ขยายอิทธิพลสู่ทวีปเอเชียจนสามารถเข้าแทนที่จักรวรรดินิยมตะวันตกในทวีปเอเชียได้ ความตึงเครียดในภูมิภาคเอเชียส่งผลต่อประเทศไทย มีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นดังนี้

1. ความสำคัญของประเทศไทยด้านยุทธศาสตร์

ประเทศไทยแม้จะเป็นประเทศเล็ก ๆ ประเทศหนึ่งในเอเชีย แต่มีทำเลที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่เป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญต่อดินแดนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กล่าวคือ

ตั้งอยู่ระหว่างอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก ได้แก่ อาณานิคมของอังกฤษทางทิศตะวันตก คือ พม่า กับทิสใต้ คือ มลายู และอาณานิคมของฝรั่งเศส คือ อินโดจีน (ประกอบด้วยลาว กัมพูชา และเวียดนาม) ทางทิศตะวันออก ทำให้ประเทศไทยกลายเป็นจุดสนใจของมหาอำนาจ โดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศสได้พิจารณาถึงฐานะของประเทศไทยว่า เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญมากในเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และอาจจะยื่นมือเข้ารับประกันความปลอดภัยของไทย (กระทรวงต่างประเทศเพิ่มสงครามโลกครั้งที่ 2 (W.W.2) เรื่องการประชุมอังกฤษ – ฝรั่งเศสที่สิงคโปร์พาดพิงถึงไทย อ้างถึงใน อัญชลี สุขดี. 2525)

การที่ประเทศไทยตั้งอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของไทยในฐานะเป็นอู่ข้าวอู่น้ำ จึงมีผลทำให้ประเทศไทยได้รับผลกระทบจากสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างมิอาจหลีกเลี่ยงได้

2. การประกาศนโยบายเป็นกลางของประเทศไทย

ประเทศไทยขณะนั้น พลตรีหลวงพิบูลสงคราม (แปลก จิตะสังคะ) เป็นนายกรัฐมนตรีได้พยายามปลีกตัวออกจากสถานะสงครามที่เกิดขึ้น ด้วยการประกาศความเป็นกลาง เมื่อวันที่ 5 กันยายน พ.ศ.2482 ความว่า

ให้บรรดาข้าราชการและอาณาประชาราษฎร์ไทยและบรรดาบุคคลซึ่งมีถิ่นที่อยู่ในประเทศไทย ปฏิบัติตามความเป็นกลางอย่างเคร่งครัดและเที่ยงธรรม ในระหว่างที่มีสถานะสงครามอยู่ และให้ปฏิบัติตามบรรดากฎหมายแห่งราชอาณาจักรนี้ กับทั้งข้อผูกพันตามสนธิสัญญาและกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยความเป็นกลางด้วย

(ประกาศพระบรมราชโองการให้ปฏิบัติตามความเป็นกลางพุทธศักราช 2482 ประกาศ ณ วันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2482 อ้างถึงใน อัญชลี สุขดี. 2525)

จะเห็นได้ว่า ในขณะนั้นประเทศไทยเป็นเพียงประเทศเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สามารถกำหนดนโยบายต่างประเทศได้อย่างอิสระ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นประเทศเดียวที่ไม่ได้ตกอยู่ใต้อิทธิพลของประเทศใด ด้วยเหตุนี้เองเมื่อญี่ปุ่นบุกเอเชีย ไทยจึงไม่ได้รับการปกป้องคุ้มครองจากอังกฤษหรือฝรั่งเศส ในขณะที่ประเทศเพื่อนบ้านอื่น ๆ รอบด้านของไทย ต่างก็ได้รับการป้องกันโดยตรงจากเมืองแม่ทั้งสิ้น

การประกาศนโยบายเป็นกลาง ได้มีพระบรมราชโองการให้ประชาชนชาวไทย

รักษาความเป็นกลางอย่างเคร่งครัดและเที่ยงธรรม คือ ไม่ช่วยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ต่อมาวันที่ 9 กันยายน พ.ศ. 2482 รัฐบาลได้มีแถลงการณ์ให้ข้าราชการและประชาชนคนไทย ตลอดจนบุคคล ซึ่งมีถิ่นที่อยู่ในประเทศไทยปฏิบัติตนเป็นกลาง โดยให้ปฏิบัติตามกฎหมายแห่งราชอาณาจักร ทั้งข้อผูกพันตามสนธิสัญญาและกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยความเป็นกลาง ประเทศไทยซึ่งเป็นภาคีแห่งสนธิสัญญานี้ จะได้รับความเคารพความเป็นกลางจากประเทศคู่สงคราม โดยประเทศนั้นจะต้องไม่กระทำการอันใดกระทบกระเทือนต่อความเป็นกลาง เช่น ประเทศคู่สงครามจะส่งกองทหาร อาวุธยุทโธปกรณ์ เสบียงอาหารผ่านแดนที่เป็นกลางไม่ได้ หรือทำการรบบนดินแดนประเทศที่เป็นกลางหรือจะมาเกณฑ์ทหารอาสาสมัคร หรือตั้งสถานีวิทยุโทรเลข หรือ เครื่องมือสื่อสารเพื่อลำเลียงอาวุธยุทโธปกรณ์หรือถูกเรือไม่ได้ (เสถียร ลายลักษณ์. 2482 : 723 – 734 อ้างถึงใน อุบล จิระสวัสดิ์. 2517)

3. การลงนามในกติกาสัญญาไม่รุกรานกันระหว่างไทยกับฝรั่งเศส

อังกฤษ และสนธิสัญญาอำริยทางพระราชไมตรีกับญี่ปุ่น

พลตรีหลวงพิบูลสงคราม ตระหนักว่า สงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่ว่าจะในยุโรปหรือในเอเชีย อาจกระทบกระเทือนถึงประเทศไทย ดังปรากฏในคำปราศรัยกับทหารและยุวชนทหาร* เมื่อ พ.ศ.2480 ว่า

...ญี่ปุ่นอาจเข้ายึดฮ่องกงและสิงคโปร์ และในการยึดสิงคโปร์นั้น ถ้าเข้าทางสิงคโปร์ก็เป็นการเข้าตีตรงหน้า อาจเสียกำลังมาก ญี่ปุ่นอาจเข้ายึดเมืองไทยก่อน แล้วรุกรานไปทางใต้ ดีทางหลังฐานทัพที่สิงคโปร์

(คำปราศรัยของ พันเอกหลวงพิบูลสงคราม กล่าวแก่ทหารและยุวชนทหาร เนื่องในวันสิ้นศึก 2479 อ้างถึงใน อุบล จิระสวัสดิ์. 2517)

3.1 การลงนามในกติกาสัญญาไม่รุกรานกันระหว่างไทยกับฝรั่งเศสและอังกฤษ

เหตุผลที่ไทยทำสัญญาไม่รุกรานกับฝรั่งเศส เนื่องจากไทยไม่ต้องการผูกพันกับประเทศใด

* ยุวชนทหารก่อตั้งโดยพลตรีหลวงพิบูลสงคราม เป็นการก่อตั้งตามแบบอย่างของฮิตเลอร์ โดยมีพันโทประยูร ภมรมนตรี เป็นเจ้ากรมยุวชน และได้รับสมญาว่า “นายพลเกอร์ริง” อันเป็นชื่อเจ้ากรมยุวชนของพรรคนาซีในเยอรมัน (สงบ สุริยันทร์, 2541 : 110 อ้างถึงใน สดใส ชันติวรพงศ์. 2520)

ประเทศหนึ่งเป็นพิเศษ และเหตุผลประการหลังต้องการเน้นย้ำเรื่องนโยบายความเป็นกลางของไทยด้วย ส่วนเหตุผลที่ไทยทำสัญญาไม่รุกรานกับอังกฤษ ก็โดยเห็นว่าอังกฤษมีดินแดนติดกับไทยทางด้านตะวันตกและทางใต้ อีกประการหนึ่ง อังกฤษเป็นพันธมิตรของฝรั่งเศส (ดิเรก ชัยนาม. 2510) ในที่สุดประเทศฝรั่งเศส และอังกฤษ ได้ลงนามในกติกาสัญญาไม่รุกรานกันกับไทยที่ทำเนียบรัฐบาล (วังสวนกุหลาบ) ระหว่างพลตรีหลวงพิบูลสงคราม รัฐมนตรีต่างประเทศไทยในขณะนั้นกับอัครราชทูตฝรั่งเศสและอังกฤษ

3.2 การทำสนธิสัญญาจำเริญทางพระราชไมตรีกับญี่ปุ่น พันเอกหลวงพิบูลสงคราม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม คาดการณ์ไว้ว่าหากญี่ปุ่นเปิดสงครามเอเชียบурพา ในการเข้าตีสิงคโปร์ให้เสียกำลังน้อย ญี่ปุ่นอาจเข้ายึดเมืองไทยก่อน ด้วยความกลัวว่าญี่ปุ่นจะรุกรานไทย รัฐบาลไทยจึงเห็นสมควรทาบตามรัฐบาลญี่ปุ่น ทำสนธิสัญญาไม่รุกรานด้วย นอกจากเหตุผลดังกล่าว รัฐบาลไทยพิจารณาเห็นว่าการที่ไทยทำสัญญากับฝรั่งเศสและอังกฤษโดยไม่ทำกับญี่ปุ่น จะทำให้ญี่ปุ่นระแวงไทย ด้วยเหตุนี้ไทยจึงได้ชวนญี่ปุ่นเข้ามาทำสัญญาไม่รุกรานด้วย

การทาบตามญี่ปุ่นให้ทำสัญญาไม่รุกรานกับไทยนั้น ญี่ปุ่นลังเลใจโดยอ้างว่าตนไม่ค่อยมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับนัก เพราะดินแดนไม่ติดต่อกันประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งญี่ปุ่นอ้างว่าเกรงว่าเยอรมันและอิตาลีจะเข้าใจผิด แต่เหตุผลที่แท้จริงที่ญี่ปุ่นไม่ประสงค์ทำสัญญาไม่รุกรานกับไทย ก็เพราะว่าญี่ปุ่นมีนโยบายที่จะรุกรานประเทศไทย เพื่อทำสงครามกับอังกฤษที่พม่าและมลายู (Edward Thadeus Flood. 1967) ในที่สุดญี่ปุ่นก็ตอบตกลง แต่ขอเปลี่ยนชื่อสนธิสัญญาที่ลงนามให้แตกต่างจากสนธิสัญญาที่ประเทศไทยลงนามกับอังกฤษและฝรั่งเศส โดยให้ชื่อว่า สนธิสัญญาระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น ว่าด้วยการจำเริญสัมพันธไมตรีและต่างเคารพบูรณภาพอาณาเขตแห่งกันและกัน (ดิเรก ชัยนาม. 2510) และมีข้อความแตกต่างไปจากสัญญากับอังกฤษและฝรั่งเศส ประเทศญี่ปุ่นมี นายอาริตา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศกับพระยาศรีเสนาอัครราชทูตไทยลงนามร่วมกันที่กรุงโตเกียว ในวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2483

จะเห็นได้ว่าการทำสัญญาทางไมตรีและไม่รุกรานดังกล่าวกับประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสซึ่งเป็นฝ่ายสัมพันธมิตร และทำสัญญากับประเทศญี่ปุ่นซึ่งเป็นฝ่ายอักษะ นอกจากจะแสดงถึงการไม่ต้องการผูกพันกับประเทศใดประเทศหนึ่งเป็นพิเศษแล้ว ยังเป็นการย้ำถึงนโยบายเป็นกลางของไทยอีกด้วย

4. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นจากกรณีพิพาทอินโดจีน

กรณีพิพาทอินโดจีนระหว่างไทยกับฝรั่งเศส เป็นเหตุการณ์สำคัญในช่วงสมัยพลตรีหลวงพิบูลสงคราม ที่ทำให้ประเทศไทยกับญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น (อุบล จิระสวัสดิ์. 2517) เนื่องจากญี่ปุ่นได้ช่วยไกล่เกลี่ยปัญหาพรมแดนระหว่างไทยกับฝรั่งเศส อันมีรายละเอียดของเหตุการณ์ ดังนี้

4.1 ญี่ปุ่นช่วยไกล่เกลี่ยปัญหาพรมแดนระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ฝรั่งเศสได้โจมตีไทยทางด้านรัฐประเศ (ดิเรก ชัยนาม. 2510) นอกจากนี้ยังได้ใช้เครื่องบินทิ้งระเบิดที่นครพนมในวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2484 ในการนี้ พลตรีหลวงพิบูลสงครามได้รับแต่งตั้งเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุด เมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน พ.ศ. 2483 (อุบล จิระสวัสดิ์. 2517) ไทยได้ตอบโต้โดยส่งทหารเข้ารบกับอินโดจีนฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 6 มกราคม พ.ศ. 2484 กองทัพไทยได้รุกกรบลึกเข้าไปในดินแดนอินโดจีน ขณะที่การสู้รบกับฝรั่งเศสกำลังยืดเยื้ออยู่ พลตรีหลวงพิบูลสงครามได้ส่งหลวงพรหมโยธีไปติดต่อกับญี่ปุ่นที่โตเกียว เพื่อขอให้ญี่ปุ่นสนับสนุนในการเรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส (E. Thadeus Food. 1969) คณะรัฐมนตรีของญี่ปุ่นได้ยินยอมให้ความช่วยเหลือไทยเพื่อว่าไทยจะได้เข้าร่วมมือทางการเมืองและทางเศรษฐกิจกับญี่ปุ่น (F.C.Jones, 1954 ; 235 อ้างถึงใน อัญชลี สุขดี. 2525)

ภายใต้ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดระหว่างฝ่ายไทยกับญี่ปุ่นหลังจากกรณีพิพาทสงครามอินโดจีน ญี่ปุ่นถือโอกาสในช่วงที่ไทยมีปัญหาบาดหมางกับฝรั่งเศสเข้ามาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท ฝ่ายสัมพันธมิตรและสหรัฐอเมริกา ถึงแม้จะยังยึดถือนโยบายอย่างโดดเดี่ยวอยู่ (Richard P. Stebbins, 1956 : 15 อ้างถึงใน อัญชลี สุขดี. 2525) แต่ก็ได้แสดงท่าทีจะเข้ามาเป็นผู้ไกล่เกลี่ยในเหตุการณ์ครั้งนี้ด้วย (ดิเรก ชัยนาม. 2510) ในที่สุดญี่ปุ่นซึ่งมีฐานทัพอยู่ในอินโดจีนต้องเข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้ไกล่เกลี่ย เสนอให้มีการหยุดยิง ในวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2484 (เสมอ พริ้งพวงแก้ว, 2540 : 287 อ้างถึงใน จอมพล ป.พิบูลสงครามครบรอบศตวรรษ 14 กรกฎาคม 2540) ทั้งไทยและฝรั่งเศสตกลงรับแผนการไกล่เกลี่ยของญี่ปุ่น มีการลงนามในแผนการไกล่เกลี่ย ณ กรุงโตเกียว ในวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2484 (ดิเรก ชัยนาม. 2510)

ผลจากการไกล่เกลี่ยของญี่ปุ่น มีดังนี้

4.1.1 ไทยได้ดินแดนคืน ปรากฏในคำปราศรัยของพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร จากสถานีวิทยุกระจายเสียงกรุงโตเกียว ในคืนวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2484 สรุปดินแดนที่ไทยได้คืนมามีดังนี้

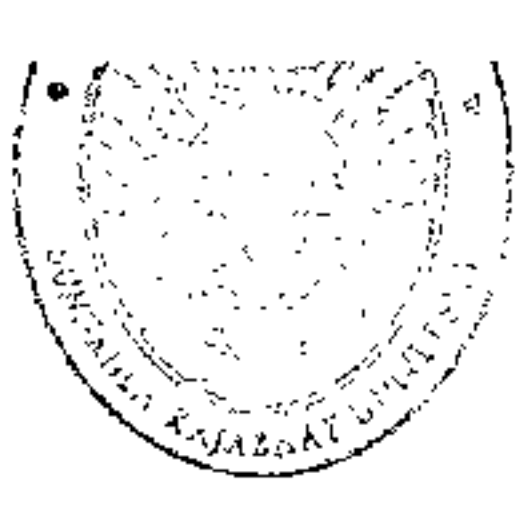
- (1) ดินแดนหลวงพระบางฝั่งขวา จำปาศักดิ์ รวมทั้งดินแดนใน
กัมพูชาที่เสียไป
- (2) มณฑลบูรพา ศรีโสภณ และพระตะบอง
- (3) ใต้ดินแดนในกัมพูชา บริเวณจากนครวัด ลงไปจนถึงแม่น้ำโขง
ตอนใต้สตีตรง
- (4) กำหนดร่องน้ำลึกเป็นเส้นเขตแดนในแม่น้ำโขง เกาะคอนซึ่งอยู่
ทางขวาร่องน้ำลึกไทยได้คืนมาทั้งหมด

ดินแดนที่ไทยได้คืนทั้งหมดประมาณ 70,000 ตารางกิโลเมตร แต่ไทยต้องเสียค่า
ชดใช้แก่ฝรั่งเศส 1 ล้านเหรียญ เท่ากับ 4 ล้านบาท (ฝรั่งเศสขอ 5 ล้านเหรียญ เป็นค่าชดใช้ที่
ฝรั่งเศสลงทุนสร้างโรงงาน และ ฯลฯ ในพระตะบอง ไทยขอลดเหลือ 1 ล้านเหรียญ) ดินแดนที่ได้
คืนมาที่อุดมสมบูรณ์และเป็นประโยชน์แก่ประเทศไทยอย่างแท้จริง คือ พระตะบอง ซึ่งมีข้าว
และปลาเป็นจำนวนมาก ส่วนดินแดนอื่น ๆ ยังเต็มไปด้วยป่าดงพงไพรแทบทั้งสิ้น การ
คมนาคม ติดต่อกับส่วนกลางคือกรุงเทพฯ ก็เป็นไปอย่างยากลำบาก เกือบจะกล่าวได้ว่าอีกสาม
จังหวัดที่เหลือ คือ พิบูลสงคราม จำปาศักดิ์ และลานช้าง รัฐบาลไทยได้มาเพียงดินแดนจริง ๆ แต่
ผลประโยชน์อื่น ๆ นั้นเกือบไม่มีอะไรเลย ราษฎรก็ยากจนและมีสุขภาพอนามัยอยู่ในระดับต่ำ
มาก เราต้องช่วยเหลือทั้งสิ้น (อุบล จิระสวัสดิ์. 2517 และอัญชลี สุขดี. 2525)

4.1.2 ฝรั่งเศสขอผลประโยชน์ โดยตกลงให้ชนชาติฝรั่งเศสได้รับผลปฏิบัติ
เท่าเทียมกับคนไทยในอาณาเขตที่ได้คืนมา กำหนดให้เป็นเขตปลอดทหารเป็นความตกลงที่
แน่นอน โดยมีประเทศญี่ปุ่นเป็นผู้ให้คำประกัน รัฐบาลญี่ปุ่นจะเป็นผู้ไกล่เกลี่ยและแสดง
ความเห็นใจฝ่ายไทยอย่างยิ่ง คณะทูตไทยขอแสดงความขอบคุณอย่างซาบซึ้งไว้ ณ ที่นี้ (ดิเรก
ชัยนาม. 2510)

สำหรับดินแดนที่ไทยได้กลับคืนมาจากกรณีพิพาทอินโดจีน หลังสงครามโลกครั้งที่
ที่ 2 ไทยต้องยอมยกคืนกลับให้ฝรั่งเศส ได้มีการลงนามในสนธิสัญญาคืนดินแดนพิบูลสงคราม
พระตะบอง จำปาศักดิ์ และลานช้างคืน ในวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2489 ทั้งนี้เนื่องจาก
ฝรั่งเศสอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบเหนือไทย โดยเป็นสมาชิกประจำในคณะมนตรีความมั่นคง
สหประชาชาติได้ใช้ฐานะที่เหนือกว่าที่จะใช้สิทธิยับยั้ง (veto) ไม่ยอมรับไทยเข้าเป็นสมาชิก
องค์การสหประชาชาติ หากไทยไม่ยอมคืนดินแดนแก่ฝรั่งเศส (สคส ันตวิรพงศ์. 2517)

4.2 นโยบายขยายอิทธิพลของญี่ปุ่นที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย ญี่ปุ่นได้
เริ่มขยายอิทธิพลเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อทำสงครามกับอังกฤษ ทั้งนี้ญี่ปุ่นได้ตั้ง

หน่วยทหาร ชื่อ กองทัพนานโป (The Nanpo Army) มีพลเอกเตระอุชิ ฮิไซชิ (Terauchi Hisaichi) เป็นผู้บัญชาการกองทัพ นายพลสุกียามาหัวหน้าคณะเสนาธิการทหาร วันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2484 กองทัพนานโปจะโจมตีฟิลิปปินส์ มลายู หมู่เกาะอินเดียนตะวันออกของ เนเธอร์แลนด์ และพม่า ส่วนประเทศไทยและอินโดจีนจะคงความมั่นคงปลอดภัยไว้ (สดสอ ชันติวรพงศ์. 2520) การคงความมั่นคงปลอดภัยเพื่อประโยชน์ในการทำสงครามกับอังกฤษ โดยจะขอให้ประเทศไทยเป็นทางผ่านและเป็นที่ตั้งของกองทหาร เหตุการณ์ที่น่าสนใจมีดังนี้

4.2.1 ญี่ปุ่นทวงบุญคุณจากไทย หลังจากที่ญี่ปุ่นประสบความสำเร็จ แผนการใกล้เคียงข้อพิพาทในอินโดจีนระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ญี่ปุ่นก็ทวงบุญคุณจากไทย ด้วยการขอซื้อดีบุกและยางทั้งหมดที่ไทยผลิตได้ ส่วนอังกฤษ สหรัฐอเมริกา ขอซื้อดีบุกและยางจากไทยเพียงครึ่งหนึ่ง โดยให้เหตุผลว่า ประเทศไทยได้ประกาศตนเป็นกลาง ดังนั้น ไทยควรแบ่งขายให้ทั้ง 2 ฝ่ายเท่า ๆ กัน ไทยได้ปฏิบัติตามที่สหรัฐอเมริการ้องขอ ทั้งนี้ได้ชี้แจงให้ ญี่ปุ่นทราบถึงเหตุผลความจำเป็น หากไทยไม่ปฏิบัติตามก็จะถูกกดดันแก่งจากทั้ง 2 ประเทศ กล่าวคือ สหรัฐอเมริกาก็จะไม่ขายสินค้าที่ไทยต้องการ อังกฤษก็จะบีบไม่ให้อินเดียขาย กระสอบป่านให้แก่ไทย ซึ่งจำเป็นจะต้องใช้กระสอบป่านบรรจุข้าวเพื่อส่งไปยังญี่ปุ่น (ทศ พันธุมเสน และจินตนา ยศสุนทร. 2542)

4.2.2 ญี่ปุ่นขอเดินทัพผ่านประเทศไทย วันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2484 เวลา 20.30 น. พลตำรวจเอกอดุลย์ อดุลยเดชจรัส รองนายกรัฐมนตรีได้โทรศัพท์ถึงนายทวี บุญยเกตุ เลขาธิการคณะรัฐมนตรีให้นัดประชุมคณะรัฐมนตรีฉุกเฉินในเวลา 01.00 น. โดยมีพลตำรวจเอก อดุลย์ อดุลยเดชจรัส เป็นประธานในที่ประชุมเนื่องจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม ไปราชการต่างจังหวัด ตรวจแนวป้องกันทหารที่จังหวัดพระตะบอง ประธานได้แจ้งให้ที่ประชุมทราบว่า เอกอัครราชทูตญี่ปุ่น ชื่อ นายทสุโบกามิ ได้เข้าพบรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ (นาย ดิเรก ชัยนาม) ยื่นข้อเสนอให้รัฐบาลไทยตอบภายในเวลา 02.30 น. (เอกสารสำนักงาน เลขาธิการ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี (พิเศษ) วันจันทร์ที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 หน้า 6) มีความตอนหนึ่งว่า

...เมื่อเราตรวจดูสภาพภูมิศาสตร์ของประเทศไทย ซึ่งทำการติดต่อกับ พม่า ทำการช่วยเหลือจูงอีกชั้นหนึ่ง และอีกชั้นหนึ่งติดต่อกับมลายู ถ้าจะมองดู สงครามในยุโรปแล้ว จะเห็นได้ว่ามาถึงอิรักและอิหร่าน กำลังใกล้เข้ามาแล้ว... เพราะฉะนั้น เราชาวเอเชียจึงต้องร่วมมือกันเพื่อทำเอเชียให้เป็นของเอเชีย บัดนี้ ญี่ปุ่นได้เตรียมสู้รบกับข้าศึกของเรา แต่ไม่ใช่จะมาต่อสู้กับไทยเลย ถึงหากจะได้

ต่อสู้กันและได้ผ่านไปแล้วก็จะไม่ถือว่าไทยเป็นข้าศึกเลย แต่หากว่าไทยจะได้ร่วมเป็นมือเดียวกันแล้ว เอเชียซึ่งเป็นของชาวเอเชียจะเป็นอันสำเร็จแน่...เมื่อรัฐบาลญี่ปุ่นขอความร่วมมือกับไทย ก็โดยวิธีสันติภาพและมิตรภาพ ที่รัฐบาลจะขอก็คือข้ามผ่านดินแดนไทยนั้น ก็โดยความจำเป็นทางยุทธศาสตร์เท่านั้น

จะเห็นได้ว่าญี่ปุ่นเน้นความร่วมมือเพื่อนโยบายสร้างวงไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า The Greater East Asia War เป็นสงครามมหาเอเชียบูรพา มีวัตถุประสงค์ที่จะสร้างวงไพบูลย์มหาเอเชียบูรพา (The Greater East Asia Co – prosperity Sphere) มีความหมาย 3 ทาง คือ ทางวัฒนธรรม ทางการเมือง และทางเศรษฐกิจ (ดิเรก ชัยนาม. 2510)

ญี่ปุ่นยื่นข้อเสนอ 4 แผนให้ไทยเลือก ดังนี้

แผน 1 ประเทศญี่ปุ่นและประเทศไทยจะทำสัมพันธไมตรีเพื่อต่อต้านการรุกราน และป้องกันร่วมกัน ประเทศไทยจะให้ความร่วมมือทางทหาร อนุญาตให้กองทัพญี่ปุ่นเดินทางผ่านประเทศไทยและอำนวยความสะดวกเท่าที่จำเป็นทั้งหมด เพื่อให้การเดินทางผ่าน และญี่ปุ่นจะรับประกันความเป็นเอกราชอธิปไตยและเกียรติยศของประเทศไทย ประเทศญี่ปุ่นจะร่วมมือกับประเทศไทยในการที่จะเอาดินแดนที่เสียไปคืนมา

แผน 2 ประเทศไทยจะเข้าร่วมเป็นภาคีในกติกาสัญญาไตรภาคีกับกลุ่มประเทศอักษะ ประกอบด้วยเยอรมัน อิตาลี และญี่ปุ่น

แผน 3 ประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่นทำสัญญาพันธมิตรทางทหาร ร่วมรบร่วมรุก และร่วมการป้องกันร่วมกัน

แผน 4 ประเทศไทยจะเข้าไตรภาคี ทำความตกลงการสัมพันธไมตรีทั้งการรุกราน การป้องกันประเทศไทยร่วมกันและร่วมมือทางทหาร

(สสร.รายงานประชุมคณะรัฐมนตรี (พิเศษ) จันทรที่ 8 ธันวาคม 2484 หน้า 14-17 อ้างถึงใน สดส. ขันติวงพงศ. 2517)

ฝ่ายไทยขอยืดเวลาให้คำตอบแก่ญี่ปุ่น เนื่องจากนายกรัฐมนตรียังเดินทางมาไม่ถึงรัฐสภา ระหว่างที่ผู้แทนไทยและผู้แทนญี่ปุ่นกำลังเจรจากันอยู่ ญี่ปุ่นได้ส่งกองเรือรบมาสู่ประเทศไทย 3 กระบวน กระบวนหนึ่งพายหน้าตรงไปจังหวัดสงขลา ประกอบด้วยเรือรบรวมทั้งสิ้นประมาณ 15 ลำ อีกกระบวนหนึ่งมุ่งตรงไปทางทิศตะวันออกบริเวณเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี และอีกกระบวนหนึ่งตรงไปยังจังหวัดสมุทรปราการ สำหรับกระบวนที่หนึ่งที่พายหน้าไปยังสงขลา รายละเอียดปรากฏในบทที่ 4

ช่วงเช้าของวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี เดินทางถึงกรุงเทพฯ และเข้าประชุมร่วมกับคณะรัฐมนตรีซึ่งกำลังรอการกลับจากราชการต่างจังหวัดของนายกรัฐมนตรี ในเวลา 06.50 น. ที่ประชุมลงมติเห็นชอบเวลา 07.30 น. ที่จะสั่งให้ฝ่ายไทยหยุดยิง นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีต่างประเทศได้ออกไปเจรจากับอัครราชทูตญี่ปุ่น เวลา 07.45 น. ของวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484

ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีเห็นชอบให้ญี่ปุ่นเคลื่อนทัพผ่าน เนื่องจากรัฐบาลไทยได้พิจารณาเห็นว่า กองทัพญี่ปุ่นมีกำลังมหาศาล แม้แต่ชาติมหาอำนาจ เช่น อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ยังไม่สามารถคุ้มครองอาณาเขตของตนได้ จึงเป็นการสุวิสัยที่กองทัพไทยที่มีกำลังที่น้อยกว่า จะสามารถต้านทานกองทัพญี่ปุ่นได้ตลอดไป การตัดสินใจของรัฐบาลในครั้งนี้มีผู้หยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นว่า นอกจากจะเป็นความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรีที่มีความเห็นว่าไทยไม่มีกำลังพอที่จะต้านทานกองทัพญี่ปุ่นได้แล้ว จอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีและผู้บัญชาการทหารสูงสุด มีเหตุผลอย่างไรในการยินยอมให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทยในวันนั้น เรื่องนี้ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ อดีตนายกรัฐมนตรี ซึ่งเคยอยู่ใกล้ชิดคุ้นเคยกับ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นเวลาช้านานได้กล่าวไว้ในการสัมมนาเรื่อง จอมพล ป. พิบูลสงครามกับการเมืองไทยสมัยใหม่ ที่คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ระหว่างวันที่ 24 - 25 มิถุนายน พ.ศ. 2536 ว่า

ผมถามท่านว่าทำไมจึงปล่อยให้ทหารญี่ปุ่นเข้ามา ท่านบอกว่า ถ้าเข้า กับญี่ปุ่น เราจะโดนระเบิดลูกเดียว ลูกเดียวหมายความว่า จากสัมพันธมิตรเท่านั้น ถ้าเรารู้กับญี่ปุ่น เราจะโดน 2 ลูก โคนญี่ปุ่นด้วย แล้วก็จะโดนระเบิดของสัมพันธมิตรด้วย

(ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. 2540)

คณะผู้แทนจากไทยที่ไปเจรจากับญี่ปุ่น คือ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ นายดิเรก ชัยนาม กับนายวนิช ปานะนนท์ โดยมีหลักการในการเจรจา 4 ข้อต่อไปนี (ดิเรก ชัยนาม. 2510)

1. การที่ยอมให้ฝ่ายญี่ปุ่นนำทหารเดินผ่านดินแดนของประเทศไทยนี้ ต้องไม่ปลดอาวุธทหารไทย
2. เรื่องกองทัพญี่ปุ่นขอผ่านนั้น จะเพียงแต่ผ่านเท่านั้น จะไม่พักที่กรุงเทพฯ
3. ข้อตกลงที่จะตกลงกันนี้ ให้มีขีดจำกัดเฉพาะในเรื่องทหารเท่านั้น และ

4. ข้อตกลงนี้เป็นอันเด็ดขาด จะไม่มีขอรอะไรเพิ่มเติมภายหลังอีก

ทั้งนี้เป็นไปตามข้อท้วงติงของนายปรีดี พนมยงค์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังผู้เสนอว่า ข้อตกลงกับญี่ปุ่นเป็นเรื่องทหารเท่านั้น แต่จะไม่เกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจและการเงินการคลัง ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบ

5. ญี่ปุ่นกับแผนการบุกภาคใต้ของประเทศไทย

ระหว่างที่สงครามกำลังดำเนินในสมรภูมิยุโรป ญี่ปุ่นเองก็ได้วางแผนการที่จะบุกพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทย โดยเฉพาะที่สงขลามีการขอตั้งสถานกงสุลญี่ปุ่นภายใต้การดูแลของนายคัทสึโน ดำรงตำแหน่งเป็นกงสุลใหญ่วางตัวเป็นคนใจกว้าง มีการจัดงานเลี้ยงสังสรรค์แก่ข้าราชการไทยและพ่อค้า คหบดีเป็นครั้งคราว มีการนำเหล่าฝรั่งชนิดดีมาเลี้ยงรับรอง เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับคนไทย (แปลก ศิลปกรรมพิเศษ, 2530 : 69) โดยเฉพาะในคืนวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ.2484 กงสุลใหญ่คัทสึโนได้เชิญข้าราชการไทยและชาวญี่ปุ่นจากจังหวัดใกล้เคียงประมาณกว่า 100 คน ได้มาร่วมงานรับประทานอาหารค่ำที่สโมสรข้าราชการ หลวงเสนาณรงค์ ผู้บัญชาการมณฑลทหารราบที่ 6 (นครศรีธรรมราช) ซึ่งเดินทางมาราชการที่สงขลาที่ได้รับเชิญให้ไปร่วมงานในครั้งนี้ด้วย (ถนอม พูนวงศ์, 2545)

สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ ได้เก็บความจากคำให้การของ พล.อ.ฮิโรมิชิ ยาฮารา (Hiromichi Yahara) ตำแหน่งผู้ช่วยทูตทหารบกประจำสถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ และเสนาธิการทหารประจำกองทัพบกที่ 15 จากเอกสารต้นฉบับที่เป็นลายมือของ พ.อ.ยาฮารา เก็บไว้ ณ หอจดหมายเหตุ กองกำลังป้องกันตนเอง (Bocikenshoshō, Toshokan, โตเกียว, ญี่ปุ่น) มีความตอนหนึ่งว่า

ฝ่ายญี่ปุ่นจำเป็นต้องเตรียมแผนการไว้ 2 กรณี คือ ถ้าหากประเทศไทยยินยอมให้ญี่ปุ่นยกกองทัพผ่านก็จะต้องพยายามสร้างความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับประเทศไทย แต่ถ้าประเทศไทยไม่ยอมให้ผ่าน ก็จะต้องเตรียมกำลังทหารไว้สำหรับตอนยกพลขึ้นบก และเมื่อยกพลขึ้นบกสำเร็จแล้ว ปัญหาคือจะทำอย่างไรให้ประเทศไทยเป็นแหล่งสนับสนุนต่อไปเพื่อบุกเข้าไปในพม่าและมลายู ญี่ปุ่นได้กำหนดแผนการที่จะเข้ามาประเทศไทยแล้วตั้งแต่วันที่กลางเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2484 พ.อ.ยาฮารา ได้รับคำสั่งแต่งตั้งให้เป็นเสนาธิการทหารประจำกองทัพบกที่ 15 ซึ่งมี พล.ท.อิดา (Ida) เป็นผู้บัญชาการ

5.1 ภารกิจของกองทัพบกที่ 15 ตามแผนการที่กำหนด ภารกิจของกองทัพบกที่ 15 มีหน้าที่ยกพลขึ้นบกเข้าไปในประเทศไทย เพื่อทำการบุกยึดหน้าต่อไปยังอย่างกึ่ง ในดินแดนพม่า เป็นกองทัพในบังคับบัญชาของ พลโทอิดา (ซิลปชัย ชาญเฉลิม, 2534, 30) เตรียมการอยู่ที่ ไซ่ง่อน ส่งกองพลรักษาพระองค์ของเจ้าชายโคโนเย เคลื่อนเข้าสู่ประเทศไทยทางด้าน พระตะบอง อีกกองพลหนึ่งอยู่ในบังคับบัญชาของพันโทโยปีดะ (Yopida) กองพันนี้มีจุดมุ่งหมายจะมาเป็นกำลังสนับสนุน สำหรับในภาคใต้กำหนดให้กองพลที่ 55 ขึ้นบกทางภาคใต้ เพื่อให้การสนับสนุนกองทัพที่ 25 ในบังคับบัญชาของพลโทยามาซิตะที่มีภารกิจบุกเข้ามลายู โดยใช้สงขลาของไทยเป็นทางผ่านทางบก สมทบกับการยกพลขึ้นบกที่โกตาบารูและกัณตัน ในมลายู (ซิลปชัย ชาญเฉลิม, 2534, 31)

ญี่ปุ่นมีความต้องการยึดสนามบินในภาคใต้ของไทย เพราะเป็นพื้นที่ ๆ ใกล้กับ มลายูมากที่สุด จะเป็นการสะดวกในการใช้กำลังทางอากาศแทนการใช้สนามบินที่กัมพูชา ซึ่งอยู่ห่างไกลเกินสำหรับการ โจมตีสิงคโปร์ ด้วยเหตุนี้กองทัพของญี่ปุ่นจึงต้องการยกพล ขึ้นบกที่เมืองชายทะเลภาคใต้ฝั่งตะวันออกของไทย ตั้งแต่ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี สงขลา นครศรีธรรมราช ตรัง และที่ใกล้โกตาบารูที่สุด คือ ปัตตานี

กองกำลังของญี่ปุ่นที่บุกประเทศไทยทางทะเลทั้ง 8 แห่ง คือ บางปู สมุทรปราการ ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช สงขลา และปัตตานี โดยเฉพาะที่ สงขลาจำนวนทหารที่ยกพลขึ้นบกมีจำนวนมากที่สุด เป็นเรือขนส่ง พลเอกยามาซิตะแม่ทัพใหญ่ ของญี่ปุ่น ได้ตั้งกองบัญชาการที่จวนข้าหลวงประจำจังหวัด (แปลก ศิลปกรรมพิเศษ, 2531)

แผนการบุกภาคใต้ที่สุราษฎร์ธานี และชุมพร ใช้เรือลำเลียง 3 ลำ นอกเหนือจาก แผนการที่ญี่ปุ่นได้วางแผนไว้แล้ว ญี่ปุ่นใช้เรือลำเลียง 3 ลำ มุ่งเข้าสู่ นครศรีธรรมราชที่จะขึ้น สงขลาและปัตตานี คือ กำลังส่วนใหญ่ของกองทัพที่ 25 พลโทยามาซิตะนำด้วยตนเอง ใช้เรือ ลำเลียงพล 17 ลำ หน่วยทหารที่ปฏิบัติการ คือ กองพันอุโนะ (ซิลปชัย ชาญเฉลิม, 2534)

5.2 แผนการทางการทูต นอกเหนือจากแผนการรบที่ญี่ปุ่นได้วางแผนไว้แล้ว เป็นการวางแผนการทางการทูต ฝ่ายญี่ปุ่นก็มีการเตรียมการไว้ด้วย กล่าวคือ ตอนกลางคืน ของวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2548 สถานเอกอัครราชทูตที่กรุงเทพฯ ได้ออกบัตรเชิญผู้นำ รัฐบาลไทย ตั้งแต่นายกรัฐมนตรีลงมา ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อควบคุมการปฏิบัติหรือการออก คำสั่งของคณะรัฐมนตรี เมื่อกองทัพญี่ปุ่นเข้ามาในตอนเที่ยงคืน (สรศักดิ์ งามจรกุลกิจ, 2529, 86 อ้างจาก คำให้การของ พ.อ. อิโรมิตี ยาฮารา)

จะเห็นได้ว่าการเตรียมการของญี่ปุ่นได้มีการวางแผนล่วงหน้าอย่างรอบคอบ มีการวางแผนทั้งทางกองทัพและทางการทูต สำหรับทางการทูตปรากฏคำให้การของ พ.อ.ยาฮาระ ตำแหน่งผู้ช่วยทูตทหารบกประจำสถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ ได้เล่าถึงเหตุการณ์การเจรจาระหว่างเอกอัครราชทูตชูโบกามิ (Tsubogami) กับนายกรัฐมนตรียิบูลสงคราม โดยมี พ.อ.ทามูระ (Tamura) เป็นล่าม ภายในห้องเจรจา นอกจากหลวงพิบูลสงครามแล้วก็มีนายวินิช ปานะนนท์ อธิบดีกรมพาณิชย์ ซึ่งเป็นผู้มีความสัมพันธ์อย่างสนิทสนมมานานกับฝ่ายญี่ปุ่น เป็นผู้ใกล้ชิดกับญี่ปุ่นเป็นพิเศษ (สุพจน์ คำนถระกุล. 2534) ญี่ปุ่นอ้างถึงวัตถุประสงค์หลัก คือ การประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ในการนี้ญี่ปุ่นต้องขอความร่วมมือจากฝ่ายรัฐบาลไทย และขณะเดียวกันญี่ปุ่นก็ยอมรับรัฐ 4 รัฐ ในมลายูซึ่งแต่เดิมเป็นประเทศราชของไทยกลับเข้ามาดั้งเดิม

พ.อ.ทามูระ เมื่อแปลคำพูดของเอกอัครราชทูตจบลง ก็ได้ยื่นขึ้นกล่าวเป็นภาษาอังกฤษด้วยความคล่องแคล่ว เพื่อขอให้ฝ่ายรัฐบาลไทยเห็นใจและให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่น ได้ใช้ความพยายามในการอธิบายอย่างสุดความสามารถ เพื่อให้หลวงพิบูลสงครามเข้าร่วมมือกับฝ่ายญี่ปุ่นอย่างสมเหตุสมผลถึงสถานการณ์ของสงครามที่เกิดขึ้น โดยปราศจากการข่มขู่หรือก้าวร้าว สืบเนื่องจากท่าทีของหลวงพิบูลสงคราม รู้สึกว่าเรงขึ้น เพราะมีรอยยิ้มเกิดขึ้นที่มุมปาก ขณะฟังคำอธิบายอย่างเร่าร้อนของ พ.อ.ทามูระ ในที่สุดหลวงพิบูลสงครามก็ได้พูดขึ้นว่า “นายฯ ได้ออกคำสั่งและใช้มาตรการทุกอย่างให้กองทัพไทยด้านตะวันออกนั้น มิให้ทำการต่อต้านกองทัพญี่ปุ่นเรียบร้อยแล้ว” (คำให้การของ พ.อ.ฮีโรมิตติ ยาฮาระ อ้างถึงใน สรศักดิ์งามขจรกุลกิจ. 2529)

5.3 แผนป้องกันเหตุร้ายให้ชาวญี่ปุ่น ที่อาจจะเกิดขึ้นกับชาวญี่ปุ่นที่พักอาศัยอยู่ในประเทศไทย ขณะที่กองทัพญี่ปุ่นบุกเข้ามาได้กำหนดไว้ ตอนค่ำวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2484 จะจัดให้มีการฉายภาพยนตร์เพื่อระดมชาวญี่ปุ่นที่เป็นเด็ก คนชรา ผู้หญิง ทั้งหมดมารวมกัน ถ้าหากมีความจำเป็นก็ให้นั่งรถยนต์ไปที่ท่าเรือกรุงเทพฯ เพื่ออพยพลงเรือ สำหรับเรือก็ได้เตรียมไว้แล้วที่ท่าเรือเช่นกัน

ส่วนชาวญี่ปุ่นเป็นชายฉกรรจ์ก็ให้มารวมกลุ่มกัน เพื่อแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ ในคืนนั้นชายฉกรรจ์เหล่านั้นต้องเดินทางไปบางปู จังหวัดสมุทรปราการ โดยอ้างว่าจะให้ไปพักผ่อน แต่ที่จริงต้องการให้ไปช่วยหน่วยทหารราบ Yoshida ที่เตรียมการยกพลขึ้นบกที่บางปู และเตรียมการทำลายเส้นทางติดต่อที่สำคัญ เช่น โทรศัพท โทรเลข เป็นต้น

5.4 การตัดสินใจของนายกรัฐมนตรี มิได้เกิดจากการถูกญี่ปุ่นข่มขู่แต่อย่างใด แต่อาจเป็นเพราะท่านเองคงคิดว่าสงครามที่เกิดขึ้นเป็นชัยชนะของญี่ปุ่น ประกอบกับข้อแลกเปลี่ยนเรื่องดินแดนที่ญี่ปุ่นเสนอต่อไทย ก็ควรแก่การรับพิจารณา

จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ชี้แจงเหตุผลที่ต้องยอมให้กองทัพญี่ปุ่นผ่านประเทศไทยในครั้งนั้นไว้ใน “สมุดปกเขียว” ซึ่งได้กระทำขึ้นภายหลังจากวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ว่า ถ้าตนเองในฐานะผู้บัญชาการทหารสูงสุดไม่ยอมรับข้อเสนอของญี่ปุ่นในวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 แล้วสั่งรบตามแผนยุทธการที่ 5 (แผนรักษาความเป็นกลาง) แล้ว ความเสียหายก็จะเกิดขึ้นอย่างมากมายแก่ประเทศไทย กองพลที่ 6 ซึ่งอยู่ทางปีกซ้ายได้คงถูกตีแตกในเวลาไม่เกิน 12.00 นาฬิกา บางส่วนจะถูกปลดอาวุธ บางส่วนคงถอยเข้าหาทางรถไฟ และเข้าป่าหลบซ่อน จังหวัดต่าง ๆ ที่มีการรบคงเป็นการรบในเมือง ชีวิตและทรัพย์สินจะเสียหายพอใช้” (ครุณี บุญภิบาล, 2534, 42)

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับประเทศไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2

ประวัติศาสตร์บอกเล่า เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์วิธีหนึ่งที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน จึงขอกล่าวรายละเอียดเกี่ยวกับ ความหมายและที่มาของประวัติศาสตร์บอกเล่า ความสำคัญของประวัติศาสตร์บอกเล่า ข้อจำกัดของการศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่า และเทคนิคการใช้วิธีการประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า ดังต่อไปนี้

1. ความหมายและที่มาของประวัติศาสตร์บอกเล่า

ความหมายและที่มาของประวัติศาสตร์บอกเล่า รวมทั้งการศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่าของไทย มีดังนี้

1.1 ความหมายและที่มา ประวัติศาสตร์บอกเล่า คือ การบอกเล่าข้อมูลในลักษณะของการรำลึกความหลัง (reminiscence) เกี่ยวกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ที่ผู้บอกเล่าประสบโดยตรง หรือผู้เล่าได้รับฟังจากผู้คุ้นเคยอื่น ๆ (สืบแสง พรหมบุญ, 2535)

เฮโรโดตัส (Herodotus) บิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์ เป็นนักประวัติศาสตร์ชาวกรีก ที่ริเริ่มการศึกษาประวัติศาสตร์ด้วยวิธีการบอกเล่า ได้เขียนประวัติศาสตร์สงครามระหว่างกรีกและเปอร์เซีย และทิวซิเดดิส (Thucydides) ได้เขียนประวัติศาสตร์สงครามเพลอโปน เนเซียน

เป็นสงครามระหว่างรัฐเอเธนส์และรัฐสปาร์ตา นับได้ว่าทั้งเฮโรโดตัส และทูซิเดดิส เป็นผู้บุกเบิกวิธีการประวัติศาสตร์บอกเล่า ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้น

ประวัติศาสตร์บอกเล่าเพิ่งจะเป็นที่ยอมรับอย่างเป็นทางการว่าเป็นวิธีวิจัยในแนวใหม่เมื่อประมาณ 50 ปีเศษ ได้มีการพัฒนาวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า โดยศาสตราจารย์เนวินส์ (Allan Nevins) ได้จัดตั้งโครงการประวัติศาสตร์บอกเล่าที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย เมื่อปี ค.ศ. 1950 หลังจากนั้นวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่าก็เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป เนื่องจากเป็นวิธีการศึกษาที่เพิ่มชีวิตชีวาให้กับเหตุการณ์ในอดีต ที่ปรากฏในหลักฐานประเภทเอกสาร ปัจจุบัน ศาสตราจารย์ เนวินส์ ได้รับการยกย่องให้เป็น บิดาแห่งประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า อย่างเต็มภาคภูมิ (สืบแสง พรหมบุญ, 2535)

1.2 การเขียนประวัติศาสตร์ของไทยตั้งแต่ต้นสมัยรัตนโกสินทร์ ก็มีการใช้ประวัติศาสตร์บอกเล่าควบคู่กับหลักฐานเอกสาร ดังปรากฏจากคำให้การกรุงเก่า จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ จดหมายเหตุกรมหลวงนรินทร เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะการเรียบเรียงจากความทรงจำ และการบอกเล่าของบุคคลผู้มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ หรือ ได้ยิน ได้ฟังเล่ามาอีกทอดหนึ่งทั้งสิ้น แม้แต่พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (จำ บุนนาค) ได้เรียบเรียง ก็เป็นการรวบรวมเอกสารหนังสือราชการต่าง ๆ ประกอบกับประสบการณ์ที่ได้รับราชการเกี่ยวข้องมาถึงสามรัชกาล

บุคคลที่มีชื่อเสียงด้านการศึกษาประวัติศาสตร์ไทย คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ผู้ทรงได้รับยกย่องให้เป็นบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย ทรงเรียบเรียงประวัติศาสตร์และชีวประวัติ โดยใช้ทั้งหลักฐานเอกสารและจากการบอกเล่า ของผู้รู้เห็นที่ทรงพิจารณาแล้วว่า เป็นผู้ที่น่าเชื่อถือว่ามีความรู้ในด้านนั้น ๆ จริง ทรงใช้ประเพณีจากการบอกเล่า (oral tradition) เช่น นิยายปรัมปรา ตำนานและบทสวด บทร้องต่าง ๆ เป็นหลักฐานประกอบการวิเคราะห์หรือสันนิษฐานทางประวัติศาสตร์ (สุมาลี บำรุงสุข และ สุกัญญา บำรุงสุข, 2542)

1.3 ความสนใจในการศึกษาวิธีการประวัติศาสตร์บอกเล่าในประเทศไทย เริ่มปรากฏชัดเจน เมื่อประมาณ พ.ศ. 2520 จะเห็นได้จากการจัดสัมมนาเรื่อง ประวัติศาสตร์บอกเล่าเป็นระยะ ๆ โดยสมาคมประวัติศาสตร์และสถาบันวิชาการที่สนใจวิธีการนี้ ได้แก่ สถาบันไทยศึกษา และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย รวมทั้งงานวิจัยค้นคว้าวิทยานิพนธ์หลายเรื่อง ล้วนเป็นผลงานที่อาศัยวิธีการประวัติศาสตร์บอกเล่ามาเสริมงานค้นคว้าทางเอกสารให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ได้แก่ วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย วิวัฒนาการเศรษฐกิจใน

หมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต และปัญหาอุปสรรค และแนวโน้มของระบอบประชาธิปไตยไทย : ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า ล้วนแต่เป็นผลงานที่ได้หลักฐานจากการบอกเล่ามาใช้เสริมในงานค้นคว้าทางเอกสาร

2. ความสำคัญของประวัติศาสตร์บอกเล่า

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าวิธีการทางประวัติศาสตร์บอกเล่า จากเอกสารและงานวิจัย ได้เห็นความสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ โดยผ่านการบอกเล่าของบุคคลร่วมสมัย ซึ่งเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในเหตุการณ์จากอดีตและยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ได้มีโอกาสในการสร้างงานทางประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นที่บุคคลเหล่านั้นอาศัยอยู่ ถ่ายทอดสู่อนุชนรุ่นหลัง ๆ โดยมีผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นสื่อกลางนำเสนอข้อมูลเหล่านั้น โดยผ่านกระบวนการทางประวัติศาสตร์อย่างมีระเบียบวิธี เมื่อได้ข้อมูลจากต้นตอของเหตุการณ์หรือจากประสบการณ์ตรงของผู้อยู่ในเหตุการณ์มารวบรวมเป็นเอกสารงานวิจัย เพื่อใช้เป็นหลักฐานในการศึกษาและอ้างอิงของผู้ศึกษา ความสำคัญของประวัติศาสตร์บอกเล่ามีดังนี้

2.1 เป็นการเปิดโอกาสให้ศึกษาถึงแก่นแท้ของข้อมูลได้อย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง มากกว่าการศึกษาด้วยการอ่านจากเอกสาร หรือตำราเพียงอย่างเดียว อีกทั้งการศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่ายังเป็นประวัติศาสตร์ของประชาชน และยังสร้างเสริมชีวิตชีวาให้แก่วิชาประวัติศาสตร์และขยายขอบเขตกว้างขวางขึ้น (Thompson, 1978, 18 อ้างถึงใน สุมาลี บำรุงสุข และสุกัญญา บำรุงสุข, 2542) ทำให้วิชาประวัติศาสตร์ได้รับความสนใจกว้างขวางมากขึ้น ประชาชนได้มีโอกาสเป็นคนเขียนประวัติศาสตร์ การศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่าจะให้ความรู้สึก บางคนอาจมองว่าเป็นอคติ แต่จริง ๆ แล้ว ประวัติศาสตร์บอกเล่าจะเป็นความรู้สึกที่ได้ประสบกับของจริงด้วยตนเอง ทำให้รู้จักสังคมในช่วงนั้นได้อย่างชัดเจนว่า ในสมัยนั้นมีความรู้สึกและคิดอย่างไร (Thompson, 2000)

2.2 หลักฐานจากการบอกเล่าจะให้พื้นฐานความรู้มากกว่าจากเอกสาร เพราะแต่เดิมนักประวัติศาสตร์ศึกษามุคจากประวัติศาสตร์ที่อยู่ในอดีต โดยผ่านตัวนักประวัติศาสตร์เอง แต่การใช้ประวัติศาสตร์โดยการบอกเล่าเป็นการเปลี่ยนจากผู้ถูกกระทำ เป็นผู้กระทำ (สร้างประวัติศาสตร์) ทำให้ได้ภาพประวัติศาสตร์ที่ชัดเจนขึ้น ได้มุมมองมากขึ้น (Thompson, 2000)

2.3 การแสดงทัศนะเรื่องจุดเด่นของข้อมูลจากประวัติศาสตร์บอกเล่า โดย ดร.สุกัญญา บำรุงสุข และ ดร.สุมาลี บำรุงสุข มี 3 ประการดังนี้

2.3.1 ทำให้เกิดการศึกษาค้นคว้าใหม่ๆ ที่เดิมไม่เคยมีใครศึกษา เพราะไม่มีข้อมูลเพียงพอ แต่การศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่า นักค้นคว้าวิจัยสามารถศึกษาค้นคว้าใหม่ๆ ทั้งนี้ได้ยกตัวอย่างงานวิจัย เรื่อง เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต ของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

2.3.2 ช่วยเสริมเพิ่มเติมความรู้หรือตรวจทาน ทดสอบข้อมูลที่ได้จากหลักฐานที่มีอยู่แล้วให้มีเนื้อหา ความแม่นยำ น่าเชื่อถือมากขึ้น โดยยกตัวอย่างวิทยานิพนธ์เรื่อง สมาคมลับอั้งยี่ในประเทศไทย พ.ศ. 2367 – 2451 โดย สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล

2.3.3 ผู้สัมภาษณ์สามารถซักถามผู้บอกเล่าได้รอบด้าน ตรงตามเป้าหมายของการศึกษา เมื่อมีปัญหาสงสัยก็กลับไปซักถามขอความกระจ่าง ในขณะที่การศึกษาจากหลักฐานเอกสารจะทำได้ยากกว่า เว้นแต่ผู้เขียนหลักฐานเอกสารยังมีชีวิตอยู่ และยินดีให้สัมภาษณ์ซักถามเพิ่มเมื่อมีข้อสงสัย

สำหรับจุดเด่นข้อ 2.3.3 นี้ ผู้วิจัยได้ประสบกับตัวเองในการศึกษาวิจัย เรื่อง ประวัติศาสตร์บอกเล่าเมืองสงขลาในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 – 2488) บ่อยครั้งที่ผู้วิจัยต้องขอสัมภาษณ์ผู้บอกเล่า เพื่อขอรายละเอียดของข้อมูลให้กระจ่างเพิ่มขึ้น จึงถือเป็นข้อได้เปรียบที่การศึกษาค้นคว้าหลักฐานจากเอกสารไม่อาจกระทำได้

2.4 จุดเด่นของวิธีการประวัติศาสตร์บอกเล่า โดย กนก วงศ์ตระหง่าน กล่าวไว้ มีดังนี้ (กนก วงศ์ตระหง่าน. 2535)

2.4.1 วิธีการประวัติศาสตร์บอกเล่าสามารถให้ภาพเบื้องหลังเหตุการณ์ได้มากกว่าการบันทึกประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร เพราะการบอกเล่านี้ผู้เล่าสามารถคัดเลือกผู้ฟังได้ ในขณะที่ถ้าเป็นประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์ ผู้เขียนไม่สามารถคัดเลือกผู้อ่านได้

2.4.2 สามารถให้บรรยากาศหรือรสชาติของเหตุการณ์ได้มากกว่าการศึกษาจากเอกสาร ทั้งนี้เพราะผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ย่อมจะมีแง่คิดหรือวิธีการมองที่ต่างไปจากบุคคลที่อยู่นอกเหตุการณ์

2.4.3 ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่าสามารถซักถามผู้บอกเล่าให้เล่าเรื่องราวได้อย่างรอบด้านตรงตามเป้าหมายของการศึกษา ในขณะที่การศึกษาจากเอกสารไม่สามารถกระทำได้ และยังเปิดโอกาสให้ผู้ศึกษาขอให้ผู้เล่าเหตุการณ์วิเคราะห์หรือประเมินทั้งข้อมูลจากแหล่งอื่น ๆ เช่น เอกสาร ตลอดจนสาระของเหตุการณ์นั้น ด้วยเงื่อนไขพิเศษของวิธีการศึกษานี้ จึงทำให้การศึกษาในด้านลึกกระทำได้อย่างดี

2.4.4 ประวัติศาสตร์บอกเล่าเป็นเครื่องมือที่ดี ที่จะหาข้อมูลมาเสริมช่องว่างของข้อมูลจากเอกสารให้สมบูรณ์ขึ้นได้ ในขณะที่การศึกษาจากเอกสารมักมีการขาดตอนหรือช่องว่างของข้อมูล ต้องอาศัยการเชื่อมด้วยข้อมูลที่ถูกต้อง แต่เมื่อไรที่เอกสารไม่ได้รับการเชื่อมด้วยข้อมูลที่ถูกต้อง ประโยชน์ที่จะได้รับก็จะน้อยลงไปด้วย

3. ข้อจำกัดของการศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่า

การศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่ามีข้อจำกัดเรื่องข้อมูล นักประวัติศาสตร์แต่ละคนต่างแสดงทัศนะไว้หลายประการ ดังนี้

3.1 ทัศนะของ สุกัญญา บำรุงสุข และสุมาลี บำรุงสุข แสดงความเห็นสรุปได้ 2 ประการ คือ

3.1.1 เป็นการบอกเล่าจากความทรงจำของผู้เล่า ไม่ได้มีหลักฐานเอกสารหรือพยานวัตถุประกอบ ความทรงจำอาจคลาดเคลื่อนหรือผิดพลาดได้ง่าย ฉะนั้น ผู้ค้นคว้าจะต้องระมัดระวัง ตรวจสอบความแม่นยำถูกต้องของข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงให้มาก

3.1.2 การบอกเล่าย่อมสะท้อนทัศนคติ ค่านิยม ผลประโยชน์ อคติ และเป้าหมายของผู้เล่าเสมอ เป็นผลให้ภาพอดีตที่ถ่ายทอดมา ถูกแต่งเติมหรือบิดเบือนได้ด้วยทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เป็นการเล่าที่มองอดีตด้วยสายตาปัจจุบันหรือความรู้สึกของตนเอง

จากข้อจำกัดข้างต้น ถือเป็นเรื่องที่ผู้วิจัยประวัติศาสตร์บอกเล่าจะต้องตระหนักเป็นอย่างยิ่ง เพื่อจะได้มีการตรวจสอบความแม่นยำถูกต้องของข้อมูล อย่างไรก็ตาม การค้นหาข้อมูลบางเรื่องกับบุคคลบางกลุ่ม โดยเฉพาะชาวบ้านและประชาชนทั่วไป ผู้วิจัยจะไม่ได้คำตอบที่ตนต้องการ เหมือนเช่นเหตุการณ์ที่ เมลวิน แบรกก์ (Melvyn Bragg) ได้กล่าวว่า “ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะพยายามเก็บข้อมูลสำคัญที่เป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เช่น พระราชบัญญัติต่าง ๆ หรือเหตุการณ์ระหว่างประเทศ จากประชาชนชาวบ้านทั่วไป เพราะเป็นเหตุการณ์ที่ห่างไกลจากชาวบ้านเหลือเกิน” ตรงข้าม หากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นเหตุการณ์ที่เขาเหล่านั้นเห็นความสำคัญ ทำอยู่ประจำ สิ่งที่ไม่ใกล้ตัวเป็นเรื่องที่ยากมากที่จะจำผิดพลาด โดยเฉพาะหากเหตุการณ์นั้น ๆ เป็นความประทับใจก็จะยากที่จะลืมเลือนได้ (Thompson. 2000)

ฉะนั้น ในการสัมภาษณ์ จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้สัมภาษณ์ต้องรู้จักคัดสรร ผู้ให้สัมภาษณ์ที่เหมาะสมกับหัวข้อที่จะศึกษาว่าเป็นผู้สนใจ และมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ มากน้อยเพียงใด

3.2 ทักษะของ กนก วงศ์ตระหง่าน ซึ่งเป็นนักประวัติศาสตร์อีกท่านหนึ่ง แสดงความเห็นไว้ 7 ประการ คือ

3.2.1 คำบอกเล่าของบุคคลย่อมจะต้องสะท้อนทักษะ ค่านิยม ผลประโยชน์ ตลอดจนเป้าหมายของผู้เล่า ทำให้ข้อมูลที่ได้รับเป็นข้อมูลที่ผ่านการปรุงแต่งของผู้เล่าจึงทำให้ข้อมูลที่ได้จากการบอกเล่า เน้นหรือให้ความสำคัญเฉพาะด้านของเหตุการณ์ ในขณะที่ไม่ให้ความสำคัญเท่าที่ควรกับด้านอื่น ๆ ของเหตุการณ์เดียวกัน

3.2.2 เป็นการบอกเล่าจากความทรงจำของผู้เล่าเป็นหลัก ซึ่งความทรงจำ สามารถจะคลาดเคลื่อนหรือผิดพลาดได้ง่าย ดังนั้น เพื่อความแม่นยำ (accuracy) และความ ถูกต้อง (validity) ของข้อมูล โดยเฉพาะข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง (empirical fact) จะต้องได้รับการตรวจสอบจากแหล่งข้อมูลอื่น

3.2.3 ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า จะกระทำได้ดีต่อเมื่อบุคคลที่ให้ สัมภาษณ์นั้นเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่กำลังศึกษา อีกทั้งเหตุการณ์นั้น ควรจะต้องเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไม่นาน เพื่อให้ผู้เล่ายังมีความทรงจำที่ชัดเจน เหตุการณ์ใน อดีตที่ยาวนาน บุคคลที่อยู่ในเหตุการณ์ก็จะเป็นบุคคลที่ชราภาพแล้ว ย่อมมีผลโดยตรงต่อความ แม่นยำและความ ถูกต้องของข้อมูล

3.2.4 บุคคลที่เกี่ยวข้องกับผู้เล่า เช่น ลูกหลาน หรือเพื่อน ฯลฯ อาจได้รับ ผลกระทบกระเทือนจากการบอกเล่า ความเกรงใจและความเกรงกลัวว่าการบอกเล่าของตนจะ ไปกระทบกระเทือนบุคคลที่สามถือเป็นข้อจำกัดข้อหนึ่ง

3.2.5 สภาพแวดล้อมหรือบรรยากาศของสังคม เช่น การเมืองยังคงมี อิทธิพลต่อผู้เล่า หรือผู้เล่าอาจมีผลประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ในสภาพแวดล้อมนั้น ย่อมส่งผลให้ ผู้บอกเล่าไม่พร้อมที่จะให้สัมภาษณ์

3.2.6 การบอกเล่าเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ผู้บอกเล่าจะเล่าเหตุการณ์ใน อดีตด้วยสายตาปัจจุบัน ก่อให้เกิดผลดี เพราะเหตุการณ์ในอดีตที่ผ่านไปแล้วย่อมช่วยให้ ประโยชน์ของผู้เล่าต่อเหตุการณ์นั้นผ่านไปแล้ว หรืออคติส่วนตัวลดลงไปบ้างแล้ว และผู้เล่ามี เวลานานให้กับตัวเองที่จะทบทวนเหตุการณ์นั้น ๆ คำบอกเล่าที่เกิดขึ้นก็จะเป็นคำบอกเล่าที่มี ความเป็นกลาง (objectivity) มากขึ้น

3.2.7 สารของเรื่องทีบอกเล่า หากเป็นเรื่องที่มีลักษณะเฉพาะและลึกซึ้ง เช่น ความคิด ประชาธิปไตย อุดมการณ์ทางการเมือง ผู้บอกเล่าอาจจะรู้สึกลำบากใจที่จะเล่า เป็นผลให้การสัมภาษณ์ทำด้วยความยากลำบาก

สำหรับทักษะข้อ 3.2.2 และข้อ 3.2.6 ของ กนก วงศ์ตระหง่าน เป็นความเห็นที่สอดคล้องกับทักษะของ สุกัญญา บำรุงสุข และสุมาลี บำรุงสุข ซึ่งผู้วิจัยทุกท่านที่ศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่าจะต้องตระหนักและระมัดระวังอย่างยิ่ง

4. เทคนิคการใช้วิธีการประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า

การเขียนประวัติศาสตร์บอกเล่าจำเป็นต้องอาศัยวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่มีระบบระเบียบ ต้องมีผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์ต้องมีความรอบรู้ในเทคนิคของประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า กนก วงศ์ตระหง่าน ได้กล่าวถึงเทคนิคการใช้วิธีการประวัติศาสตร์จากการบอกเล่าในการสัมมนาทางวิชาการ เรื่อง “ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า” จัดโดยโครงการไทยศึกษา ฝ่ายวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 4 – 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2526 ได้แยกประเด็นในการศึกษาดังนี้

4.1 การคัดเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ ควรเลือกบุคคลที่มีบทบาทที่แท้จริง สามารถเป็นตัวแทนความคิดของกลุ่มได้ กรณีที่ไม่สามารถสัมภาษณ์ผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์โดยตรงได้ ควรพิจารณาบุคคลใกล้ชิดที่มีความเกี่ยวข้อง รู้เห็น และควรเลือกผู้ให้สัมภาษณ์จากทุก ๆ ฝ่าย โดยเฉพาะหากเป็นผู้ที่สนใจเขียนบันทึกขณะเกิดเหตุการณ์ มักจะให้ความแม่นยำมากกว่าการอาศัยความทรงจำ ดังนั้นในการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยบันทึกความทรงจำของผู้เข้าร่วมในเหตุการณ์ เช่น บันทึกความทรงจำของท่านขุนศิลปกรรมพิเศษ ขณะดำรงตำแหน่งศึกษาธิการที่จังหวัดสงขลา และบันทึกเหตุการณ์ของ ร.อ.เดช ตูลวรรธนะ ได้เล่าเหตุการณ์ลงในวารสาร มทบ. เรื่อง ประเทศไทยถูกทำลายความเป็นกลางที่สงขลา เป็นผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ ทำหน้าที่เป็นผู้บังคับกองร้อย 1 ได้รับคำสั่งให้เป็นผู้ตรวจการบนเขารูปช้าง (ภาพที่ 2.1) ได้เล่าเหตุการณ์การสู้รบระหว่างทหารไทยจากค่ายสวนตุล เป็นเอกสารการบันทึกความทรงจำที่ใช้ประกอบควบคู่กับการสัมภาษณ์ เพราะสามารถตรวจสอบความถูกต้อง

ภาพที่ 2.2 ที่ตั้งหน่วยตรวจการณบนเขารูปช้างในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา เป็นจุดสั่งการให้ทหารปืนใหญ่เล็งวิถีกระสุนทำลายเรือรบญี่ปุ่น นับเป็นชัยภูมิที่เหมาะสม เพราะสามารถมองเห็นเรือรบของข้าศึกที่จอดเรียงรายตามชายฝั่งได้ชัดเจน

4.2 การเลือกผู้ที่ทำหน้าที่สัมภาษณ์ ควรเป็นคนชุดเดียวกันและควรมีคุณสมบัติพิเศษมีความรับผิดชอบ อดทน ตรงต่อเวลา รู้จักตั้งคำถาม มีความสามารถในการจับประเด็น มีบุคลิกภาพที่เป็นมิตร และที่สำคัญ คือ จะต้องมีความเชื่อมั่นว่า วิธีการประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า จะเป็นเครื่องมือการวิจัยทางประวัติศาสตร์ที่จะนำมาซึ่งข้อมูลที่เชื่อถือได้และเป็นจริง

4.3 การเตรียมผู้ทำหน้าที่สัมภาษณ์ ต้องทำความเข้าใจเนื้อหาสาระของเรื่องที่ทำกรวิจัย โดยการค้นคว้าจากเอกสารชั้นต้น และเอกสารทั่วไปที่เกี่ยวข้อง ต้องทำการศึกษาภูมิหลังของผู้ให้สัมภาษณ์ ทั้งด้านบทบาท บุคลิกนิสัยส่วนตัว ลักษณะเฉพาะ กรณีที่ไม่รู้จักผู้ให้สัมภาษณ์ดีพอ ก็ต้องทำความรู้จักก่อนการสัมภาษณ์ ความสำเร็จของการสัมภาษณ์อยู่ที่ว่าผู้สัมภาษณ์รู้จักพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์มากน้อยเพียงใด นอกจากนี้ผู้สัมภาษณ์ต้องแสดงจุดยืนที่เป็นกลางในการให้โอกาสทุกฝ่ายได้แสดงทัศนะอย่างเต็มที่ ต้องเข้าใจว่าการให้บุคคลที่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์ได้มีโอกาสเล่าเรื่องของตนเองจะเป็นประโยชน์อย่างมาก ทำให้ข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้มามีชีวิตชีวา เป็นการเพิ่มเติมประวัติศาสตร์ส่วนที่มีได้มีการบันทึกไว้

4.4 หลักการสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลบอกเล่า สุมาลี บำรุงสุข ได้แนะนำการใช้เครื่องบันทึกเสียงไว้ ในเอกสารการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเก็บรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์

จากการบอกเล่า เมื่อวันที่ 16 มิถุนายน พ.ศ. 2542 ณ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ในประเด็นต่อไปนี้

4.4.1 การเตรียมตัวก่อนการสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์ควรมีความรู้เรื่องประวัติ และประสบการณ์ทำงานของผู้ให้สัมภาษณ์ให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ความสำเร็จของการสัมภาษณ์อยู่ที่ว่าผู้สัมภาษณ์รู้จักพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์ดีพอ จึงรู้ว่าควรตั้งคำถามอะไรบ้าง ก่อนที่จะสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์ควรมีแนวคำถามอย่างกว้าง ๆ แล้วว่าตนต้องการถามอะไรบ้าง ควรเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อว่าจะได้ตรวจสอบระหว่างสัมภาษณ์ ตนยังไม่ได้ถามถึงประเด็นใดบ้าง

4.4.2 การสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์ต้องสร้างบรรยากาศที่ทำให้ผู้ให้สัมภาษณ์ รู้สึกผ่อนคลาย ไม่ตึงเครียดและเป็นกันเอง ทำให้เขาอยากนึกถึงอดีต อยากเล่าถ่ายทอด ประสบการณ์ ให้คู่สนทนาฟังด้วยความสุข เรื่องนี้ผู้วิจัยได้ประสบกับตนเองในการสัมภาษณ์ ผู้สูงอายุ บางท่าน สังกัดได้จากแววตา สีหน้า และน้ำเสียงที่บ่งบอกถึงความสุขที่ได้มีผู้ที่สนใจเรื่องที่ อยู่ในความทรงจำในอดีตของท่านเหล่านั้น และได้เปิดโอกาสให้เขาได้ถ่ายทอด โดยเล่าให้ฟัง ทำให้มีผู้มารับทราบ และท่านเหล่านั้นจะรู้สึกภูมิใจอย่างยิ่ง เมื่อได้ทราบว่าคำบอกเล่าทั้งหมดจะมีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรให้เป็นประวัติศาสตร์แก่นุชนรุ่นหลัง ได้ศึกษาต่อไป

4.4.3 การตั้งคำถามในการสัมภาษณ์ ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับการตั้งคำถาม ในการสัมภาษณ์สรุปได้ดังนี้

- (1) มีความอดทนที่จะคอยคำตอบ เพื่อให้เวลาผู้ให้สัมภาษณ์คิดย้อน ความหลัง
- (2) ควรตั้งคำถามที่มีลักษณะปลายเปิด เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ให้สัมภาษณ์ตอบได้กว้างและได้พูดในสิ่งที่ต้องการพูด ภาษาที่ผู้ให้สัมภาษณ์ก็สำคัญ บางครั้งผู้ให้สัมภาษณ์อาจใช้ภาษาถิ่นซึ่งปัจจุบันเลิกใช้แล้ว อาจทำให้ผู้สัมภาษณ์เข้าใจผิด ทำให้เรื่องที่สัมภาษณ์บิดเบือนไปก็ได้
- (3) ควรตั้งคำถามสั้น ๆ ง่าย ๆ เป็นคำถามเดียว เพื่อให้สามารถตอบได้ง่ายและครบถ้วนมากกว่าการตั้งคำถามหลาย ๆ ข้อ ในคราวเดียวกัน
- (4) ควรเลี่ยงการตั้งคำถามที่จะได้คำตอบที่ไม่ชัดเจน ควรเป็นการถามให้ได้ข้อเท็จจริงที่เฉพาะเจาะจง
- (5) พยายามเลี่ยงการตั้งคำถามนำ เพราะจะได้คำตอบที่เชื่อถือไม่ได้

(6) อย่าขัดจังหวะ แม้ว่าผู้ให้สัมภาษณ์กำลังพูดออกนอกเรื่อง ต้องยอมให้พูดไปก่อน หลังจากนั้นจึงค่อยถามกลับเรื่องเดิมได้

(7) ควรแสดงอาการให้ผู้ให้สัมภาษณ์ทราบว่า ผู้สัมภาษณ์สนใจเรื่องที่ผู้ให้สัมภาษณ์กำลังเล่าให้ฟัง

(8) อย่าสัมภาษณ์นานจนเกินไป แต่ครั้งควรประมาณ 60 – 90 นาที สูงสุดไม่ควรเกิน 120 นาที

4.4.4 การบันทึกระหว่างสัมภาษณ์ เป็นสิ่งสำคัญที่ผู้สัมภาษณ์จะเว้นเสียมิได้ที่จะต้องจดชื่อ ข้อความที่ยากแก่การเข้าใจ

4.4.5 หลังจากการสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์ต้องเขียนติดแถบบันทึกเสียงทันทีว่าบันทึกสัมภาษณ์ผู้ใด วันที่เท่าไร และเป็นม้วนที่เท่าไร และควรป้องกันการอัดทับ โดยกดแถบพลาสติกเล็ก ๆ ตรงขอบเทปเสียงออก ทำให้ใช้เทปนี้อัดเสียงไม่ได้อีกต่อไป

4.5 ประเด็นที่น่าสนใจจากการบรรยายเรื่อง “การวิจัยด้วยวิธีการประวัติศาสตร์จากมุขปาฐะ” ของ ปิยนาด บุณนาค จัดโดยสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 19 มีนาคม พ.ศ. 2526 สรุปได้ดังนี้

4.5.1 คุณสมบัติของผู้ที่จะใช้วิธีการประวัติศาสตร์บอกเล่า จะต้องเป็นคน ที่สร้างความคุ้นเคยเป็นกันเอง และสุภาพกับผู้ที่เราจะสัมภาษณ์ มีความตั้งใจทำงานจริง มีความเชื่อมั่นในตนเอง และไม่ย่อท้อต่อสิ่งที่เราเผชิญอยู่

4.5.2 ทำให้ได้ข้อมูลที่มีค่าอย่างยิ่ง คือ เทปเสียงสัมภาษณ์ ถือเป็น ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่มีค่าและเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง บางท่านพอสัมภาษณ์ไม่เท่าไร ท่าน ก็ถึงแก่กรรมเป็นที่น่าเสียดายอย่างมาก

4.5.3 การตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ กรณีที่เป็นเรื่อง เดียวกัน ควรตรวจสอบข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์กับคนอื่นหนึ่งคน หรือสองสามคน เกี่ยวกับ เรื่องเดียวกันว่ามีความสอดคล้องกันหรือไม่ หลังจากนั้นก็มาตรวจสอบกับข้อมูลเอกสาร ที่มีอยู่ เดิม ซึ่งเป็นวิธีการประวัติศาสตร์ เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากประวัติศาสตร์บอกเล่ากับข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเอกสารมาประสานกัน ศึกษาร่วมกัน พิจารณาร่วมกัน การใช้วิธีการ ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า เป็นการเสริมให้ข้อมูลจากเอกสารมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น